

(...)Daha sonra Yönetim Merkezi yeniden düzenlendiğinde ise,
sözcük duvardan su, sabun ve bezlerle silindi,
ama orada kaldı;
söylenmişti;
bir anlamı vardı”¹

“Öznelştiremeyen bir dispozitif
yönetim dispozitifi olarak işlevini yerine getiremeyecek,
kaba kuvvete dönüşecektir.”²

Strateji, Mekân ve Çatışma ya da “incelikli kiracılık sanatı”³

1.

Foucault’nun terminolojisinde önemli bir yer tutan “dispozitif” kavramına Agamben’in araştırması üzerinden bakmak, kentteki uçlardan stratejik olanını kavramamıza yardımcı olacaktır.

“1977’da verdiği bir röportajda, Foucault bir tanıma yaklaşır.
[dispozitif] adı altında araştırdığım, her şeyden önce, söylemler, kurumlar, mimari yapılar, tüzel kararlar, yasalar, idari önlemler, bilimsel önermeler; felsefe, ahlak, insan severlik düsturları gibi son derece heterojen unsurları içeren bir bütündür. Yani hem sözel unsurları var dispozitifin, hem söz dışı. Dispozitif bu unsurlar arasında örülen bir ağıdır. (...) Dispozitif ifadesinden ne mi anlıyorum? Belirli anlarda acil bir duruma tepki vermek gibi temel bir işlevin biçimlendirdiği oluşum diyelim. Yani dispozitifin önemi temelde stratejik olmasından gelir.”⁴

Bu bağlamda dispozitifler, stratejinin durumlara göre hareket edebilmesini sağlayan unsurlardır. Bu noktada, mimarlığın söylem içindeki yerine dikkat çekmekte fayda görüyorum.

Agamben; kavramın kökünü araştırırken, önce Foucault’nun hocası Jean Hyppolite’i, sonra Hegel’i ziyaret eder. Hegel’de “doğal din” ve “pozitif din” ikili bir halde bulunur. “Doğal din” insan ve tanrı arasındaki aracısız bir inanişâ işaret ederken, “pozitif din” bireye dayatılan belirli inanişlar ve bu inanişlara dair pratikler bütünüdür.⁵

Peki dispozitif kavramı, kendine Hristiyan Teolojisinde nasıl yer bulmuştur? Agamben’e göre, Eski Yunanca’daki, “evin bilfiil idaresi” ya da daha geniş haliyle “işletme (management)” anlamına gelen *oikonomia* terimi, teslis (baba, oğul, kutsal ruh) inancıyla ilgili tartışmalarda kendine yer bulur. Yani, yeryüzünün idaresi (ekonomisi) *yaratıcı*dan ayrılmış ve İsa’ya teslim edilmiştir. Yunanca “oikonomia” terimi de, Latinceye çevrilirken “dispozito” halini alır.

Yani ontolojik bir durumun yeryüzünde, iyiye ve doğruya sevk edilmesini üstlenen yapılar dispozitiflerdir. İnsanlaştıran, dispozitifdir.

“Varlıkta temeli olmayan saf bir yönetme eylemi x’te ya da x yoluyla mı gerçekleşiyor? İşte o x dispozitifdir. Bu yüzden dispozitifler her zaman bir öznelleşme süreci gerektirirler. Çünkü kendi öznelerini yaratmaları şarttır.”⁶

Bu bağlamda, stratejik olan, bir özne üretim aracıdır. Mimarlık, yapısal çevreyi organize eden disiplin olarak, bu *düzeneğin* yegâne parçalarından biridir.

Tasarımın özne inşa etmeye dair bir girişim olduğunu göz önünde bulundurursak, daha sonra tartışmak üzere şu soruyu sormakta fayda görüyorum. “Yarışmanın konusunda belirtilen, Abbasağa

¹ Leguin, Ursula K., 2013, “Mülksüzler”, (çev.) Levent Mollamustafaoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, s.257

² Agamben, Giorgio, 2012, “Dispozitif Nedir?”, (çev.) Ekin Dedeoğlu, Monokl, İstanbul, s.36

³ Michel DeCerteau’nun, okurun metin üzerindeki pozisyonunu belirtirken kullandığı tanımlama.

⁴ a.e. s.14

⁵ a.e. s.18

⁶ a.e. s.27

Parkındaki amfi tiyatro tipolojisi, kendine gerçekten “anarşist” forum katılımcıları” mı inşa etmek niyetindeydi?”

2.

Çatışmanın diğer ucu, “hegemonik gücün” karşı tarafında ise, “taktikler”⁷ tüm “dalaverecilik”leriyle beklemektedir.

Agamben, dilin bile bir dispozitif olarak ele alınabileceğini söylerken⁸, De’Certau bunun o kadar da önemli olmadığını iddia eder. Çünkü zayıf olan, tarihin başından beri kaçak avlanmakta, incelikli bir kiracılık oyunu çevirmektedir.

“Eylemin iki mantığı, (biri stratejik mantık, diğeri de taktiksel mantık), dili kullanmanın iki farklı biçiminden ortaya çıkar. Dil uzamında da, (tıpkı oyun uzamında olduğu gibi) toplum, öncelikle eyleme geçmenin biçimsel kurallarını ve bu kuralları farklılaştıran bir işleyiş biçimini açınar.”⁹

De’Certau’ya göre, “Strateji, aidiyettir. Aidiyet, mekânın zamana karşı zaferidir.”¹⁰

Uzman ve düşünür arasındaki değişen ilişki, önemli bir sorunu beraberinde taşımaktadır. Uzman, parçalanmış ve kendi yapay dilini yaratmış bir alanda oyun oynarken, düşünürler, farklı farklı uzmanlık alanlarını koordine edebilecek bir alanda dolaşırlar. Uzmanların sayısı, düşünürlerle oranla artık iyice fazladır.

“Ancak uzman, bir bilim adamı olarak eyleme geçtiğine inandıkça, ya da başkalarını buna inandırdıkça toplumsal yer ile teknik söylemi birbirine karıştırır. Birini öteki yerine kullanır. Bu bir yanılmadır. Uzman, temsil ettiği düzeni tanımaz, bilmez. Artık ne dediğini de bilmemektedir.”¹¹

Bu noktada, Lefebvre’in de, mekân dediğinde farklı farklı şeyler kast eden farklı disiplinlere değindiğini eklemek gerek. Ona göre, kartezyen bakışın, felsefenin, edebiyatın farklı farklı ve gündelik hayatla bir türlü örtüşemeyen mekân tanımlarından kurtulup, üniter bir mekân tanımı yapılmalıdır.¹²

Buna göre, Mimarlık, bir meslek pratiği olarak söz ürettiğinde, kendini nerede konumlandırır? Stratejik bir eleman olan mimarın kavradığı mekân, gündelik hayatla ne kadar örtüşebilir?

“Tüketiciler, belirsiz izlekler çizerler, bunlar görünüşte bir anlam ifade etmezler, çünkü yer aldıkları prefabrike, yazılı, kurulu uzamla uyumlu, tutarlı değillerdir. Bunlar sistemin örgütleyici tekniklerinin çekidüzen verdiği bir mekânda, öngörülemeyen tümellerdir. Malzeme olarak, edinilmiş dillerin söz dağarcıklarını (televizyonun, gazetenin, ya da kent düzeneklerinin) kullansalar da, önceden yazılmış, belirlenmiş sözdizimlerinin çerçeveleri içinde kalsalar da (saatlerin zamansal biçimleri, mekânların paradigmatik düzenlemeleri) bu “geçitler” içine işledikleri sistemler içinde ayrışık kalırlar. Bu sistemler içinde kendi çıkarlarına göre yollarını çizerler ve farklı erkler ortaya koyarlar.”¹³

Mekânın içinde hareket eden kullanıcıların çizdikleri *belirsiz izlekler*, mimarın kuruculuğunun ve tahayyüllerinin mi sonucudur? Yoksa zayıfın dalavereciliğinin mi?

⁷ DeCertau, Michel, “Gündelik Hayatın Keşfi I”, (çev.) Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, 2008

⁸ A.g.e Giorgio Agamben, s. 30

⁹ A.g.e. Michel DeCertau, s. 56

¹⁰ A.e. s.54

¹¹ A.e. s.75

¹² Lefebvre, Henry, “Production of Space”, (ing. Çev.) Donald Nicholson Smith, Basil Blackwell Ltd., 1990

¹³ A.g.e. Michel DeCertau s. 110

3.

Bir uzlaşmadan bahsedebilmek için, özneleştirme işleminin tamamlanmış olması gerekir. Oysa toplumsal hayatta tek bir özneleşme sürecinden bahsedemiyoruz. Öyleyse, sürekli olarak özneleştirmeye çalışan bir hegemonik gücün altında, çatışmanın baki olacağı açıktır. Çatışma süreci, kendisine dayatılan hiçbir şeyi olduğu gibi kabul etmeyen, onun düzeninin içinde, çatlaklarından türeyen taktiksel cevaplarla devam edecektir.

4.

Mimarlığın, (bir meslek, bir uzmanlık alanı olarak) kefenin strateji tarafına düştüğü aşikâr. Bu noktadan, Abbasağa Parkı hakkında sorduğum soruya geri dönersek, kamusal alanın, plancılar veya mimarlar tarafından her zaman steril bir çerçevenin içinde örgütlendiğini söyleyebiliriz.

“Park ve bahçelerin kent tarihine eşlik edişi, bir anlamda onu sahnelerinden biri olarak görmesi, iktidarların kente dair ütopyelerinin gerçekleşmesi yolunda arçsallaştırılmalarının bir sonucudur. Tıpkı meydanlar gibi, onların tanımladığı kamusal boşluklar da her türlü doludan, farklı ölçekteki, hatta anıtsal, yapılardan daha etkilidir belki de.”¹⁴

Abbasağa Parkı hijyenik bir mekân tarifidir, özneleştirir. Farklı topluluklar tarafından, taktiksel inceliklere yer belirtmesi, onun bir anıyla ilgilidir ve zamana bağlıdır.

“Maçka Parkı forumuysa, kendine bir yer bulmakta günlerce zorlandı. Yarım daire oturma düzeni bir türlü gerçekleştirilemediği için yer değiştirildi. Önce dairesel formdaki havuzun etrafındaki basamaklar denendi ama orada da havuzun arka planı olan duvar sesin yayılmasını engelledi. Son olarak yüksek bir alandan aşağıya doğru hitap ediliyor Maçka Parkında.”¹⁵

Aynı zamanlarda, Maçka Parkında gerçekleşen süreç, taktiksel olanın mekânla ilişkisini daha iyi gözler önüne sermektedir. İsteddiği sonucu elde etmek için, mekânın farklı fragmanlarını, farklı amaçlar için kullanacaktır.

5.

Söylemi kentin diğer fragmanlarına yayalım.

Tüketimin *fetişleştirildiği*, toplumsal cinsiyetin kodlandığı; hayatın çok katmanlılığından, sürprizinden korkup kendilerine steril sınırlar çizen alışveriş merkezleri, gökdelenler bir tarafta duruyor. Buralar dispozitiflerin başarıyla yönetim düzeneğine soktukları insanların mecraları.

Çatışmanın en *şiddetli* halindeyse, mekânın strateji tarafından kastedilmiş tariflerinin yeni anlamlar kazandığını söyleyebiliriz. Yüzeyler tuvale dönüşür, kaldırım örgüleri parçalara ayrışır, başka bir düzene, barikatlara dönüşür. Parklar, stratejik kararların belirttiği anlamlarından uzaklaşırlar. Lefebvre'in değişim isteyen bir topluluğun kendi sosyal mekânını üretmesi zorunluluğuna uyarak, sosyal mekânı gerçekten yeniden örgütlerler. Park, ekonomik ilişkilerin eskisi gibi yürümediği salt haline geri döner. İşgal evleri türer.

¹⁴ Dostoğlu, Ali Derya, “Kentsel Ütopya Olarak Parklar ve Gezi Örneği”, Gezi Parkı Mimarsızlığı, hazırlayan: Hülya Ertaş, XXI dergisi, Temmuz/Ağustos 2013 sf. 45

¹⁵ Taptık, Ali, “Kumsal Forumların mı Altında?”, Gezi Parkı Mimarsızlığı, hazırlayan: Hülya Ertaş, XXI dergisi, Temmuz/Ağustos 2013 sf. 40

6.

Peki, bu çatışma hali nereye doğru gitmekte?

“İşte gerçek özneler ve kimlikler (işçi hareketi, burjuvazi) varsayan politikanın sönüşü ve oikonomia'nın yani kendi suretini tekrar üretmekten başka bir hedef gütmeyen katıksız bir yönetim faaliyetinin zaferi de bundan ötürü... Sırayla iktidarın idaresine soyunan sağın da solun da içinden doğdukları siyasi bağlarla pek bir alakaları yok. Sadece aynı yönetsel düzeneğin iki kutbunun adıdır. Kutuplardan biri vurdumduymaz bir tavırla öznelikten çıkarmayı hedefliyor, diğeri ise bunu ikiyüzlüce bunu “iyi vatandaş” başlığıyla demokrasi kisvesine büründürmeye uğraşiyor. (...) Sanayi sonrası demokrasilerin zararsız yurttaşları, kendisine her söyleneni canla başla yapanları; en gündelik hareketlerinin, yani sağlığını kaçış kadar uğraşı imkânlarını, beslenmesi kadar arzularını ilgilendiren hareketlerinin en ufak ayrıntısına kadar dispozitifler tarafından kumanda edilip denetlenmesine göz yumanları, bu yurttaşı- tam da belki bu yüzden- potansiyel terörist saymaları yalnızca görünürde bir paradokstur.”¹⁶

Öznenin dispozitiflerle nasıl hesaplaşacağına dair bir çıkarımda bulunmak zor. Direnişin en sıcak günlerinde dahi, demokrasi söylemlerinin bireylerin çatışma halindeki eylemlerini bir kalıba soktuklarını söyleyebiliriz. Parçacılaşma (farklı ideolojik grupların ayrışması, etiketlenme gibi süreçler) sonrasında, eyleme dair pratiklerin, gerek iktidar tarafından –tepkinizi sandıkta gösterin-, gerekse bizzat direnişçiler tarafından –sen gelme ulan ayı-¹⁷ sınırlarının keskin bir biçimde çizilmesi de, yeni bir dispozitifin varlığına işaret ediyor. Yine de, sosyal medyanın kültürel bombardımanı ile inşa edilmiş bir dilin içinden türeyen, kentlin *incelikli çocuklarının* yeni söz dağarcığı mekâna dair karşılaşmaların eskisi gibi olmayacağını işaretçisi gibi.

¹⁶ A.g.e. Giorgio Agamben, s.41

¹⁷ Direnişin ilk günlerinde ortaya çıkan bir slogan, “holiganlık” yapanların direnişe katılmamasını telkin ediyor.